શ્રી સમયસારજી ગાથા - ૯૨
વિડીયો પ્રવચન નં. ૧૭, સળંગ પ્રવચન નં. ૨
તા. ૮-૯-૮૭
સ્થળ :- દિગંબર જિન મંદિર - રાજકોટ

ઓમાં છે ને અહીંયા સ્વાંગ ધારણ ન કર્યો. આપણે સ્વાંગ ધારણ કરવો કે આઠ કર્મ નિમિત્ત છે કે આઠકર્મ જ્ઞેય છે. આ ગાથાનો જ અર્થ ચાલે છે. આ ગાથાથી બહાર, પણ રાગ ઉત્પન્ન કરાવવામાં એ સમર્થ નથી. આમાં લખેલું છે. આહાહા !

અરે ! આ તો કોઈ સમયસાર છે. હે ગ્રંથાધિરાજ ! તારામાં ભાવો બ્રહ્માંડના ભર્યા છે. અને એ ઉપયોગથી આત્મા અનન્ય છે, એમ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે અને એમ છે. ભલે તું રાગથી અનન્ય માની બેઠો, એ તો તારી માન્યતા વિપરીત છે. આત્મા જ્ઞાનથી અનન્ય છે. કોનો આત્મા ? બધા આત્મા. આહાહા ! સ્વીકાર કરે તો શુદ્ધ ઉપયોગ થઈ જાય છે. સ્વીકાર કરે તો.

આ ઉપયોગ લક્ષણ છે આત્માનું. ઉપયોગને શુદ્ધઉપયોગ ને અશુદ્ધઉપયોગ ને અજ્ઞાન, મિથ્યાજ્ઞાન ને સમ્યગ્જ્ઞાન. આવા વિશેષની અપેક્ષા ન લઈએ તો ઉપયોગ-સામાન્ય ઉપયોગ, એનું વિશેષણ કોઈ ન લગાડવું. એ લક્ષણ નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ પરમાત્મા સુધી છે, તેમાં અવ્યાપ્તિ ને અતિવ્યાપ્તિ ને અસંભવ દોષ લાગતો નથી. મતિ જ્ઞાન ઉપયોગ લક્ષણમાં તો દોષ લાગે છે અને કેવળજ્ઞાન ઉપયોગમાં પણ દોષ લાગે છે, અને કુમતિમાં પણ દોષ લાગે છે પણ ઉપયોગ લક્ષણ આત્માનું છે, જે તત્ત્વાર્થ સૂત્રકાર ઉમાસ્વામિ ભગવાને કહ્યું છે. આહાહા !

''ઉપયોગો લક્ષણમ્'' ઉપયોગ જીવનું લક્ષણ છે, રાગ જીવનું લક્ષણ નથી. અરે લક્ષણમાં આવે ને તોય કામ થઈ જાય, લક્ષ્ય તો પછી. કહે છે કે ઉપયોગ લક્ષણવાળો જે ભગવાન આત્મા છે એ અહીંયા જાણવારૂપે જીવ પરિણમે છે અને સામે એક પુદ્ગલ છે પુદ્ગલ. પુદ્ગલના બે વિભાગ કર્યા આચાર્ય મહારાજે, કે એક નોકર્મ એના પરિણામમાં ટાઢી-ઉની અવસ્થા થાય છે. ટાઢી-ઉની, શીત-ઉષ્ણ જે કહ્યા શબ્દો એ નોકર્મના પરિણામ છે. નોકર્મમાં રાગદ્વેષસુખદુઃખ નથી થતાં, નોકર્મમાં ટાઢી-ઉની અવસ્થા થાય છે, એ આત્માથી ભિન્ન છે. નોકર્મ પુદ્ગલ, આત્માથી ભિન્ન છે અને એ ટાઢી-ઉની અવસ્થાનું અહીંયા જ્ઞાન થાય છે. અહીંયા ટાઢી-ઉની અવસ્થા થાય નહીં, જ્ઞાયકમાંય ટાઢી-ઉની

અવસ્થા નથી આવતી અને વર્તમાન વર્તતો ઉપયોગ જે છે એમાંય ટાઢી-ઉની અવસ્થા પ્રવેશી શકતી હશે? ત્રણ કાળમાં એનો પ્રવેશ નથી. ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે નોકર્મ પરિણમે છે, અને જાણવારૂપે અહીંયા જ્ઞાન આત્મારૂપ પરિણમે છે ઉપયોગરૂપે, એ બેયનો જ્ઞાતા-જ્ઞેયનો વ્યવહાર છે પણ એમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ નથી.

બીજી વાત. કે આઠ પ્રકારના કર્મનો બંધ થયો છે પૂર્વે, પોતાના અજ્ઞાનના નિમિત્તમાં આવીને, ભેદજ્ઞાનનો અભાવ હતો પૂર્વકાળ સુધી, ઉત્તર કાળમાં અજ્ઞાનને લંબાવવું નહીં. લંબાવવા જેવું અજ્ઞાન નથી, અજ્ઞાનને લંબાવવા જેવું નથી, અજ્ઞાનનો તો અભાવ કરવા માટે શાસ્ત્રો છે. તો પૂર્વે અજ્ઞાન હતું એનું નિમિત્ત પામીને આઠ પ્રકારના કર્મો બંધાણા હતા. અને એ કર્મના ચાર પ્રકાર ભગવાને કહ્યા. પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ ને પ્રદેશબંધ એમ ચાર પ્રકારના કહ્યા, એમાં એક અનુભાગ બંધ પડે છે-એમાં રસ પડે છે કર્મમાં, દ્રવ્યકર્મમાં એક રાગદ્વેષસુખદુઃખ એવો એનો સ્વાદ એમાં છે.

જેમ ટાઢી-ઉની અવસ્થા એની સત્તામાં છે, એમ રાગદ્વેષ અહીંયા (આત્મામાં) થાય છે એ ન જો, થોડીકવાર તો એમ લે, થોડીકવાર અહીંયા જ્ઞાન થાય છે (એમ લે) કંઈ વાંધો નહીં આવે. તને તકલીફ નહીં પડે, વિચારવામાં તકલીફ નહીં પડે. તો એ વિચારતા જો તને સાચુ લાગે તો અપનાવી લેજે. અમે તો જાંગડ માલ આપીએ છીએ એ માલ પાછો આપજે, જો તને ન ગમે તો. તને ગમશે. તારું હિત થશે. ભાઈ ! પ્રભુ ! આહાહા ! હઠ કરમાં કે મારામાં રાગ થાય છે, હું અજ્ઞાની છું. સંસારી જીવમાં તો રાગ જ થાય ને ! એ રાગ થાય છે એમ જ્યાં નક્કી કર્યું ત્યાં અજ્ઞાન ઉભું થઈ ગયું. પણ આત્મામાં જ્ઞાન થાય છે, ઉપયોગ જેનું લક્ષણ છે. આહાહા !

રાગ તો જણાય છે. રાગ થતો નથી મૂળમાં, રાગ જણાય છે. એ ક્યાં થાય છે એમ જણાય છે ? કે રાગ જીવની પર્યાયમાં થાય છે એમ જણાય છે ? કે નહીં. એ દ્રવ્યકર્મનો રસ છે રાગદ્વેષસુખદુઃખના પરિણામ. એ પરિણામ દ્રવ્યકર્મથી અભિન્ન છે અને એના સંબંધે જે અહીંયા જ્ઞાન થયું (તો) જ્ઞાતા જ્ઞેયમાં આવો. નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનું લફરું છોડવા જેવું છે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ અજ્ઞાનીને લાગુ પડે છે. આહાહા ! પરસ્પર નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ. છે કે નહીં ? હા, છે. એ ટાળવા માટે છે. છે કે નહીં ? નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ તમે માનો છો કે નહીં ? હા, નિષેધ કરવા માટે છે, લે હાલ, એ આદરવા માટે નથી. આહાહા ! શાસ્ત્ર વાંચીને તે એમ કાઢ્યું કે આત્માને કર્મની સાથે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ છે, એ તો એનું એ રહ્યું. અજ્ઞાન ઉભું રાખ્યું. અરે ! જ્ઞાતા-જ્ઞેયના સંબંધનો તો હજી નિષેધ અમારે કરવો છે. એ કરાવવું છે, તું પહેલા જ્ઞાતા જ્ઞેયમાં તો આવ.

એ આત્મામાં ઉપયોગ લક્ષણ છે. એ જાણવાની ક્રિયા થાય છે એ ઉપયોગ આત્માથી અભિન્ન છે. એ ઉપયોગમાં શું જણાય છે ? કર્મના પરિણામ, સુખદુઃખ ? સુખદુઃખના પરિણામ છે, એ જીવના જ છે એમ માની બેઠો છે. નીકળું બીજું. પુદ્‌ગલના જ છે ને જીવના નથી. આહાહા !

તું જો જરાક જ્ઞાનની આંખ ઉઘાડીને જો. અનુભવ પહેલા વિચાર તો કર, વિચાર કરીને જો. તને રસ્તો-લાઈન સાચી મળતી હોય ને તારો આત્મા ગવાહી પૂરે સાક્ષી, તો આ વાત માની લેજે તું. નહીંતર તો તું કરતો હોય એ કરજે. હોનહાર તારી એવી હોય તો બીજા શું કરે ?

અહીંયા જ્ઞાન થાય છે. સ્વચ્છ જ્ઞાન છે. જ્ઞાન સ્વચ્છ છે. જ્ઞાન શુદ્ધ ન લેવું. અજ્ઞાની પાસે શુદ્ધ ઉપયોગ નથી પણ ઉપયોગ છે અને એ ઉપયોગ સ્વચ્છ છે. એ સ્વચ્છ ઉપયોગમાં ભગવાન આત્મા પણ પ્રતિભાસે છે જ્ઞાયક, એમાં સ્વપરપ્રકાશક શક્તિ છે- ઉપયોગમાં સ્વચ્છતા છે. એમાં જ્ઞાયકનોય પ્રતિભાસ થાય છે અને એમાં પુદ્‌ગલના પરિણામ પણ જણાય છે. રાગાદિ જીવના પરિણામ (પણ) જણાય છે એમ ન લેવું. રાગ તો હમણાં સ્થાપોમાં થોડીકવાર, થોડીકવાર કર્મમાં થાય છે એમ લે ને.

આમાં લખ્યું છે એનો અર્થ ચાલે છે હોં-ઉપરથી કાંઈ વાત નથી કરતો. આમાં લખ્યું છે-રાગદ્વેષસુખદુઃખ એ કર્મના પરિણામ, પુદ્‌ગલના પરિણામ છે એ જ્ઞાનપદમાં જણાય છે. જ્ઞાનપદમાં જણાય છે. એ જાણવાના કાળે ભૂલી જાય છે કે હું જ્ઞાનથી અનન્ય છું એ ભૂલી ગયો અને જ્યાં રાગ જણાય છે જ્ઞાનની સ્વચ્છતામાં, તો રાગ મારો, દેહ જણાય તો દેહ મારો, પુત્ર જણાય તો પુત્ર મારો. મકાન જણાય તો મકાન મારું, આ નોકર્મ જણાય તો નોકર્મમાં આત્મબુદ્ધિ કરે અને કર્મના પરિણામ જણાય તો કર્મમાં આત્મબુદ્ધિ કરે, એને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. પરભાવને પોતાનો માને એને અજ્ઞાન (છે) ને અજ્ઞાનથી કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે. કર્મ એટલે ભાવકર્મ મિથ્યાત્વ, કર્મ એટલે ભાવકર્મ ઉત્પન્ન થાય છે- અજ્ઞાનની દશામાં.

એ વાત કાલે કરી'તી કે બે દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન છે. બે દ્રવ્યના બે પરિણામ વચ્ચે જ્ઞાતા-જ્ઞેયનો વ્યવહાર કથંચિત્ થોડીકવાર માટે હમણાં રાખો, નિશ્ચય વિનાનો વ્યવહાર. પછી નિશ્ચયપૂર્વકનો વ્યવહાર પાછો આવશે. એ જ્ઞેયપણે જણાશે. તેને વ્યવહાર કહેવામાં (આવે તો) નિશ્ચયપૂર્વકનો વ્યવહાર.

વસ્તુની સ્થિતિનું વર્ણન કરતાં આચાર્ય ભગવાન કહે છે કે આત્મા તો જ્ઞાનમય છે. જીવમાં જ્ઞાન થાય છે-જીવ જાણે છે ને પુદ્‌ગલ કરે છે. જીવ જાણે છે ને પુદ્‌ગલ રાગની

રચના (કરે છે). રાગરૂપે પરિણમે છે પુદ્‌ગલ, વ્યાપ્ય-વ્યાપક સંબંધ રાગનો પુદ્‌ગલની સાથે છે. આહાહા ! વ્યાપ્ય-વ્યાપક લખ્યું છે ને શાસ્ત્રમાં આત્મા સાથે ? આહાહા !

એક વાર રાગનો પુદ્‌ગલની સાથે વ્યાપ્ય-વ્યાપક સંબંધ છે અને આત્માની સાથે જ્ઞાનનો વ્યાપ્ય-વ્યાપક સંબંધ છે કર્તા-કર્મ સંબંધ નથી, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવા પહેલા પણ (વિચાર કર). આહા ! અનુભવનું કારણ થાય. જેની પાછળ અનુભવ આવે એવો સમ્યક્ વિચાર તો જગાડ. કેમ અનુભવ થતો નથી આટલા વર્ષ થયા ? ક્યાંથી થાય. લાઈન ખોટી છે. લાઈન હાથમાં આવવી મુશ્કેલ છે. આહાહા ! અનુભવ તો થાય પણ લાઈન હાથમાં આવે તો. વેપારી નથી કહેતા કે ઘણાં ધંધા બદલાવ્યા પણ કોઈ લાઈન સાચી મળતી નથી. વેપારી ઘણા આવે ને કહે કે લાઈન સરખી બેસતી નથી. આ ધંધો કર્યો, પછી દુકાન બંધ કરી પછી પાછો બીજો ધંધો કર્યો. શું ? સમજી ગયા ? એમ એને લાઈન હાથમાં આવવી જોઈએ. લાઈન હાથમાં આવશે તો કામે ચડી જશે ને અનુભવ થશે, પણ લાઈન જ ખોટી છે.

અહીંયા કહે છે કે રાગદ્વેષ એ કોની સત્તામાં થાય છે ? કે, કર્મની સત્તામાં થાય છે. ત્યારે જીવની સત્તામાં શું થાય છે ? અજ્ઞાનીની વાત ચાલે છે, અજ્ઞાન ટળવાનો ઉપાય છે, કે જીવની સત્તામાં જ્ઞાન થાય છે, વસ્તુની સ્થિતિ આવી છે. આખી વસ્તુની સ્થિતિનું બ્યાન કર્યું. હવે વસ્તુની સ્થિતિ આવી હોવા છતાં પણ એ ક્યાં ભૂલે છે એનો ભૂલનો પોઈન્ટ બતાવે છે ક્યાં ભૂલે છે ? અજ્ઞાન કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? થાય છે તો જ્ઞાન, પણ જ્ઞાનનું અજ્ઞાન કરી નાખે છે. આહાહા ! એવી માર્મિક વાત મૂકી છે. અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ લખ્યું જ નથી. ઉત્પન્ન તો જ્ઞાન થાય છે પણ જ્ઞાનનું અજ્ઞાન કરી નાખે છે. હા, જ્ઞાનનું અજ્ઞાનત્વ એ વાત આવશે.

જ્યારે અજ્ઞાનને લીધે આત્મા તે રાગદ્વેષસુખદુઃખાદિનો, એ ક્યાં થાય છે રાગદ્વેષ-સુખદુઃખ ? આહાહા ! કર્મમાં ને કર્મની સત્તામાં થાય છે. જીવની સત્તામાં જ્ઞાન થાય છે અને કર્મની સત્તામાં રાગાદિ થાય છે. એ રાગ જેને કર્મ ભાસે છે નિમિત્તપણે એ અજ્ઞાની છે અને (કર્મ) જ્ઞેયપણે ભાસે અને પછી આત્મા જ્ઞેયપણે ભાસે તો જ્ઞાની થઈ જાય. પણ એક સ્ટેજ તો ઓળંગી જા. એને નિમિત્ત નથી ને જ્ઞેય છે એમાં તો આવ. તો ખરું જ્ઞેય એ છે કે ખરું જ્ઞેય આ છે, એ તને ખ્યાલમાં આવશે, પણ તું એને નિમિત્તપણે સ્થાપીશ તો અહીં નૈમિત્તિકભાવ ઉત્પન્ન થશે. આહાહા !

એ રાગદ્વેષસુખદુઃખાદિનું અને તેના અનુભવનું તે સંબંધે થતું જ્ઞાન, રાગ હોય તો રાગ ત્યાં થાય છે, એવું જ્ઞાન અહીંયા થાય છે. ક્રોધ ત્યાં થાય તો અહીંયા ક્રોધ થાય છે એવું

જ્ઞાન થાય છે. ક્રોધ ત્યાં થાય એવું અહીંયા જ્ઞાન થાય. પણ ક્રોધ ત્યાં પણ થાય અને ક્રોધ અહીંયા પણ થાય એમ છે નહીં. અને તને જો અહીંયા થાય છે એમ લાગે તો અજ્ઞાન ઉભું કર્યું છે તે.

શ્રોતા :- જ્ઞાન કર્મ થયા પહેલા એ જ્ઞેય થઈ શકે ?

ઉત્તર :- હા. જ્ઞેય જ છે. થઈ શકે એમ નહીં. ત્રણ કાળમાં જ્ઞેય છે. એ નિમિત્ત છે જ નહીં. નિમિત્ત તો એને ગાંડો બનાવે છે. એ તો પાઠ છે. શીખડાવવું તો એ જ છે. આહાહા ! ગાંડો એને નિમિત્ત બનાવે છે.

એક વખતની ૭૫ ની સાલની વાત છે. પૂ.ગુરુદેવશ્રીની જન્મજયંતિ મુંબઈ હતી અને અભિનંદન ગ્રંથ પુસ્તક એક બહાર પડ્યું એમાં બધા વિદ્વાનોને કહ્યું, કે તમે લેખ લખો- કોઈએ કર્તાકર્મ-કોઈએ જ્ઞાતા જ્ઞેય-કોઈએ જે જેની રીતે, લેખો ઘણાં આવ્યા. એમાં મારું પણ મન થઈ ગયું. મેં ત્રણ લેખ લખ્યા ઘણે ભાગે, એમાં એક આ લેખ લખ્યો કે આઠ પ્રકારના જે કર્મ છે એ નિમિત્ત નથી પણ જ્ઞેય છે. જ્યારે એ કર્મ એમ કહે છે કે આ આખું જગત અમને નિમિત્ત તરીકે પોકારે છે અને એક માત્ર સોનગઢનો સંત એમ કહે છે કે હે કર્મો-તમારું નામ નિમિત્ત નથી, તમારું નામ જ્ઞેય છે. તમારું નામ અજ્ઞાનીએ બગાડી નાખ્યું છે. આહાહા ! સત્યલાલ નામ હતું એના બદલે અસત્યલાલ નામ કરી નાખ્યું. નામ બગાડ્યું.

ત્યારે એ આઠ કર્મને વિચાર આવ્યો કે, આ એક ફક્ત સોનગઢના સંત અમને જ્ઞેય કહે છે, અને આ બધાય કહે છે નિમિત્ત છે, આ નિમિત્ત છે, નામ બગાડ્યું. કર્મનો ઉદય નિમિત્ત-કર્મનો ઉદય નિમિત્ત, શાસ્ત્રમાં આવે છે. ગોમ્મટસારમાં આવે છે, ધવલમાં આવે છે. આહાહા ! તો હવે શું કરવું ? અમારું નામ જ્ઞેય છે કે નિમિત્ત છે ? સોનગઢની વાત તો થોડાક લોકો (માને છે.) સોનગઢના સંતની વાત તો થોડા માને છે, કે એ જ્ઞેય છે. થોડા અલ્પ. પણ બધા તો આખું જગત તો એને નિમિત્ત જ કહે છે, તો ખરું શું છે ? ત્યારે બીજાએ દલીલ કરી કે જો તમારું નામ જ્ઞેય હોય તો તમે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જઈ અને પ્રમાણ લઈ આવો. સીમંધર ભગવાન એમ કહે કે તમારું નામ જ્ઞેય છે તો અમે માનશું, બાકી સોનગઢની વાત અમે માનતા નથી.

ત્યારે એ સભા ભરાણી એમાં પાંચ પરમાણુ પ્રતિનિધિ થયા અને કહે તે પાંચેયને સીમંધર ભગવાન પાસે મોકલો. પરમાણુને જાતા તો કાંઈ વાર લાગે નહીં. એક ક્ષણમાં અહીં, તો બીજે સમયે ત્યાં જઈને પાંચ પરમાણુ સીમંધર ભગવાનને વંદન કરે છે, કહે અહીંયા સુધી શા માટે ધક્કો ખાધો. તમારું નામ જ્ઞેય છે અને અમારી બ્રાંચ ઓફિસ તો

સોનગઢમાં છે. ત્યારે કર્મ કહે છે કે એ બ્રાંચ ઓફિસનું તો થોડા માને છે, બધાય માનતા નથી. ભલે બધાય ન માને પણ અમે તમને કહીએ છીએ, જાહેર કરીએ છીએ કે અનાદિ અનંત તમારું નામ જ્ઞેય, જ્ઞેય ને જ્ઞેય છે. આહાહા ! અનાદિ અનંત. એ તો જોડાય એના માટે નિમિત્ત, ન જોડાય તો નિમિત્ત થાય નહીં. એકદમ હકાર નથી આવતો, કાંઈ વાંધો નહીં, ધીમે ધીમે આવશે. આહાહા ! છે સૂક્ષ્મ વાત. જરા ઘેરી વાત તો છે.

કહે છે, પરમાણુ અહીંયા આવ્યા અને કેટલાક પાછા એ લાયક હતા તેને એમ લાગ્યું કે, આહાહા ! અહીંયા તો જ્ઞાન થાય છે. અહીંયા જો જ્ઞાન થાય છે તો એનું નામ જ્ઞેય જ હોય. અહીંયા રાગ થાય તો એનું નામ નિમિત્ત. અહીંયા તો પ્રત્યેક જીવને જ્ઞાન થાય છે. એ જ્ઞાન કેવું થાય છે એ ખબર છે, કે એમાં જ્ઞાયકનો અનુભવ થાય છે એવું જ્ઞાન થાય છે. લે. એનાથી આગળ થોડીક વાત. આહાહા ! માને એની બલિહારી છે, વાત તો ગુરુદેવથી ઘણી સ્પષ્ટ બહાર આવી ગઈ છે.

એ વાત કરે છે કે રાગદ્વેષસુખદુઃખના પરિણામ અને તે સંબંધેનો એનો અનુભવ, અનુભવ એટલે જ્ઞાન. વેદન ન લેવું. જ્ઞાન (લેવું). ત્યાં જ્ઞેય છે અને અહીંયા જ્ઞાન છે. જ્ઞાનમાં સ્વચ્છતા છે, શુદ્ધતા ન લેવી. ઉંધુ ન મારવું કે બધા અજ્ઞાનીને શુદ્ધ ઉપયોગ થાય છે એમ લાલુભાઈએ કહ્યું. આહાહા ! મારા તરફ અન્યાય ન કરતા, અમે કહીએ છીએ તે ધ્યાન દઈને સાંભળો.

એ જ્ઞાન ઉપયોગ-સ્વચ્છ ઉપયોગ પ્રગટ થાય છે. આમાં લખ્યું છે એનો અર્થ ચાલે છે. મારા ઘરની વાત નથી કરતો. કહે છે કે તને તેના અનુભવનું એટલે જ્ઞાનનું પરસ્પર વિશેષ ન જાણતો હોય, આહાહા...આ જ્ઞાન છે અને આ રાગ છે પુદ્‌ગલના પરિણામ છે એમ વિશેષ-તફાવત-જુદાઈ, આહાહા...જીવ-અજીવની જુદાઈ જાણતો નથી.

એક જીવ છે ને બીજો અજીવ છે, એક જીવના પરિણામ અહીંયા ઉપયોગ થાય છે અને ત્યાં અજીવના-પુદ્‌ગલના પરિણામમાં રાગ થાય છે. આહાહા ! એ જોડાય તો અહીં રાગ થાય. એને જાણે તો રાગ ન થાય. એમાં જોડાય ને આમ (તો રાગ થાય). જ્ઞાન ઉપયોગની સ્વચ્છતામાં જ્યાં પ્રતિભાસ્યું ત્યાં રાગી હું, તો અજ્ઞાન થઈ ગયું. દર્પણમાં અગ્નિનો પ્રતિભાસ હોય, પ્રતિભાસ દેખીને બાળક એમ કહે છે કે આ દર્પણ બળે છે, સળગે છે, પાણીથી એને ઠારો, એ અજ્ઞાન છે. એની માતા કહે છે. આ હું હાથ ફેરવું આમાં કાંઈ અગ્નિ છે નહીં. અગ્નિ ભિન્ન છે અને સ્વચ્છતા ભિન્ન છે. એમ જ્ઞાન ભિન્ન ને રાગ ભિન્ન છે. આહાહા !

કહે છે કે, એટલો વિશેષ તફાવત અજ્ઞાની જાણતો નથી. એકદમ ભેદજ્ઞાનની શક્તિ

બિડાઈ ગઈ છે. આહાહા ! એટલી બિડાઈ ગઈ છે કે ધોધમાર પાણી ૪૫ વર્ષ પડ્યું તો પણ એ કાળમીંઢ પથ્થર કાંઈ થોડા પણ નરમ ન થાય. માટી હતી એ મલિન થઈ. ગળી, ભીની થઈ. ભીગી થઈ, ભીની થઈ. આહાહા ! કહે છે કે એમ પરસ્પર વિશેષ, જ્ઞાન અને જ્ઞેયનું પરસ્પર વિશેષ, જુદાઈ, તફાવત ન જાણતો હોય ત્યારે એકપણાના અધ્યાસથી, છે ભિન્ન. છે એક ચેતન અને બીજું જડ.

જીવની પર્યાયમાં રાગ થાય એ તો જડ છે પણ ઓલુંય જડ છે. ઓલું જડ છે અને આ પણ જડ છે, બેય જડ ભાવ છે. પણ અત્યારે અહીંયા આપણે, આ વાત એવી છે કે છઠ્ઠી ગાથામાં કહ્યું-કે પરદ્રવ્યના ભાવોથી ભિન્નપણે ઉપાસવામાં આવતા શુદ્ધ કહેવાય છે. પરદ્રવ્યના ભાવોથી ભિન્ન, પરદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યના થતા નૈમિત્તિક ભાવો એનાથી ભિન્ન નથી કહ્યું. પરદ્રવ્યના ભાવોથી આત્મા ભિન્ન છે. એ પરદ્રવ્યના ભાવો એટલે આ, આ કર્મકૃત કીધા ભાવો કર્મના ભાવો, કર્મની સત્તામાં થાય છે. આહાહા ! સર્વથા કર્મની સત્તામાં થાય છે અને જ્ઞાન સર્વથા આત્મામાં થાય છે. એક વાર જુદું તો પાડ, તો તને આનંદ આવશે. દુઃખ ટળી જશે. અધ્યાસ અનાદિકાળનો એકપણાનો મટી જશે. આહાહા !

એક એક લીટી, એક એક શબ્દોને ભેગા બેસીને ચર્ચા તો કરો કે આમાં શું લખ્યું છે. આનો શું અર્થ ? આઘી-પાછી વાત નહીં. એ કચરાને એક બાજુ રાખો. કચરો ઘુસી ગયો છે ને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકનો. આહાહા ! એને એક બાજુ રાખને હમણા. જ્ઞાતા જ્ઞેયના વ્યવહારમાં આવને, પછી નિશ્ચય જ્ઞાતા-જ્ઞેયમાં આવીશ.

એકપણાનો અધ્યાસ થઈ ગયો છે. રાગ તો આત્મામાં જ થાય ને ? રાગ કાંઈ પુદ્ગલમાં થાય ? આહાહા ! પુદ્ગલમાં જ થાય રાગ અને જ્ઞાનમાં જણાય, એ જાણવાના કાળે પરસ્પર બેયની જુદાઈ જાણતો નથી ને તેથી જીવ એમ માને છે કે મારામાં રાગ થયો. તારામાં રાગ જણાય છે કે તારામાં રાગ થાય છે ? શરીર મારું તો શરીર સંબંધે તારામાં જ્ઞાન થાય છે કે એ શરીર મારું ક્યાંથી આવ્યું ? જ્ઞાન ઉપયોગમાં કર્મ ને નોકર્મ નથી. અરે ક્રોધાદિક પણ ઉપયોગમાં નથી. આહાહા ! વાત ઝીણી છે પણ છે મજાની સમજવા જેવી છે પણ જરા સૂક્ષ્મ ઉપયોગ કરે તો એને મજા આવે.

એને એકપણાના અધ્યાસને કારણે ઉપયોગ ને રાગ, આત્મા ને રાગ અનન્ય છે, એમ આવે વ્યવહારનયના કથનો એને સત્યાર્થ ભાસે છે. રાગથી આત્મા અન્ય છે, અનન્ય થયો જ નથી, અનન્ય રાગથી આત્મા થાય તો કોઈ કાળે રાગનો અભાવ થઈ શકે નહીં, અને ઉપયોગથી તો ત્રણેય કાળ અનન્ય છે. આહાહા !

એકપણાના અધ્યાસને લીધે શીત-ઉષ્ણની માફક, જો હવે સમજાવે છે. સાંભળ ભાઈ !

તને એમ લાગે છે કે રાગથી હું અનન્ય થઈ ગયો, તો સાંભળ ! જો ભાઈ ! ટાઢી-ઉની અવસ્થા છે કે નહીં ? કે હા. ટાઢી-ઉની અવસ્થા એનાથી તો આત્મા જુદો જ હોય. ટાઢી-ઉની અવસ્થા છે એ તો પુદ્‌ગલની અવસ્થા છે. કાંઈ આત્મા એના રૂપ થઈ જાય ? એ જડરૂપ થાય ? કે જો એ રૂપે ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે ન થાય તો રાગરૂપે પણ ન થાય. લેને જરાક થોડીક વાર, મજા આવશે તને અને વિચારમાં પણ મજા આવશે, અનુભવની વાત તો (અલૌકિક છે). આહાહા ! કેમ કે ભેદજ્ઞાનમાં મિથ્યાત્વ ગળે છે અને મિથ્યાત્વ ગળે તેને સમ્યક્‌ની સન્મુખ કહેવાય. મિથ્યાત્વ ગળે નહીં તો સમ્યક્ સન્મુખ નથી.

શીત-ઉષ્ણની માફક અર્થાત્ જેમ ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે આત્મા વડે પરિણમવું થવું, આત્મા ટાઢો થઈ જાય ને આત્મા ઉનો થઈ જાય ? કે ના. ટાઢો-ઉનો તો ન થાય. ત્યારે ટાઢો-ઉનો ન થાય આત્મા, તો રાગરૂપે થઈ જાય ? એ જરા ઘડીકમાં હા આવતી નથી. વજુભાઈ ! ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે તો આત્મા ન થાય કેમકે એ તો જડ છે. ટાઢી અવસ્થા ને ઉની અવસ્થાનું જ્ઞાન થાય, પણ કાંઈ જ્ઞાન ટાઢી અવસ્થારૂપે થઈ જાય ? પુદ્‌ગલરૂપે ? એ તો ન થાય. ત્યારે જો એ ન થાય તો, થવું અશક્ય છે, શબ્દ વાપર્યો અશક્ય. દ્રવ્યાનુયોગ સૂક્ષ્મ અને ગંભીર છે.

(શ્રોતા :- મહા મંગલમય હૈ) મહા મંગલમય છે. આહાહા ! મંગલમય એટલે હિત થઈ જાય આત્માનું. માંગલિક અહીં પ્રગટ થાય. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પરિણામ મંગલમય ભાવ છે. એ મંગલમય ભાવ પ્રગટવાનું ઉત્કૃષ્ટ નિમિત્ત છે. તારો પક્ષ છોડીને એક વખત આચાર્ય ભગવાન શું કહે છે. ધીરજથી તું વાંચ તો ખરો, આ ગાથા ઉપર, ગાથા વાંચીને તો એના ઉપર એનું નામ લખેલું છે. ગાથા જે અધ્યયન કરે ને એના ઉપર એનું નામ લખેલું છે. પત્ર છે. આ ધર્મપિતાનો પત્ર છે. આહાહા ! એવી શાહી આવે છે કે જ્યારે અગ્નિ લગાડે ને ત્યારે અંદરમાંથી અક્ષર સૂઝે ગુપ્ત લખાણ હોય ગુપ્ત. બે જ જણા સમજી શકે એના ઉપર અગ્નિ લગાડે ને ત્યારે એ અંદરમાંથી અક્ષર ઉઠે. એમ અહીંયા નામ લખેલા છે. આહાહા ! કોના પ્રત્યે ? કે જે વાંચે એના પ્રત્યે. જે અધ્યયન કરે એના પ્રત્યે એનું નામ લખેલું છે.

ભાઈ ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે થવું અશક્ય છે અર્થાત્ જેમ, દૃષ્ટાંત ! જેમ, જેવી રીતે ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે આત્મા વડે થવું પરિણમવું આત્મા વડે થવું, પરિણમવું (અશક્ય છે). આત્મા ટાઢો-ઉનો થઈ જાય, એ અશક્ય છે. શું કહ્યું ? શબ્દ છે અશક્ય ? કથંચિત્ શક્ય અને કથંચિત્ અશક્ય, કથંચિત્ રાખોને. આ કથંચિત્, સર્વથાનો ખ્યાલ નથી આવતો ને-કથંચિત્‌ને રવાડે ચડી ગયો છે. સર્વથા પછી કથંચિત્ હોય ભાઈ તને કથંચિત્‌ની ખબર

નથી. રાગ આત્માથી સર્વથા ભિન્ન છે. પરિણામ આત્માથી સર્વથા ભિન્ન છે પછી કથંચિત્ લે ને, પહેલા સર્વથા તો લે. મજા આવશે તને. (ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે) પરિણમવું અશક્ય છે.

ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા એ ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે થાય, જડરૂપે થઈ જાય ચેતન, તે અશક્ય છે. આહાહા ! જેમનારૂપે આત્મા વડે પરિણમવું અશક્ય છે. આત્માનું ઠંડી-અવસ્થારૂપે પરિણમવું અશક્ય છે. હવે સૂક્ષ્મ આવ્યું એના કરતા વધારે.

એવા રાગદ્વેષસુખદુઃખાદિરૂપે અજ્ઞાનાત્મા વડે પરિણમતો થકો અર્થાત્ પરિણમ્યો હોવાનું માનતો થકો, માની બેઠો છે કે હું રાગરૂપે થઈ ગયો. એ તો એનું અજ્ઞાન છે, રાગરૂપે થવું અશક્ય છે. જો ટાઢી-ઉની અવસ્થારૂપે થાય તો આત્મા રાગરૂપે થઈ જાય. પણ એ માનતો થકો, જ્ઞાનનું અજ્ઞાનત્વ પ્રગટ કરતો, થાય છે તો જ્ઞાન, ઉપયોગ સામાન્ય. એ જ્ઞાનનો-ઉપયોગનો દુરુપયોગ કર્યો. ઉપયોગનો કાં સદ્‌ઉપયોગ કરે કાં ઉપયોગનો દુરુપયોગ, ઉપયોગનો દુરુપયોગ શું કર્યો ? કે રાગનો પ્રતિભાસ દેખીને હું રાગી, ક્રોધનો પ્રતિભાસ દેખીને હું ક્રોધી, એમ જ્ઞાનનું અજ્ઞાન પ્રગટ કરતો થકો, પોતે અજ્ઞાનમય થયો થકો, આહાહા !

એ જડ અને ચેતન બેય ભિન્ન ભિન્ન હોવા છતાં પણ જાણે હું જડ થઈ ગયો એમ એની બુદ્ધિમાં ભાસે છે. હમણાં ઘણાં દિવસ થયા આ ‘‘જડભાવે જડ પરિણમે ચેતન-ચેતન ભાવ’’ એ સાંભળ્યું નથી. આજ સંભળાવે જો આ ચંદુભાઈ તો સારું. બહુ સરસ છે. અને આ પ્રસંગ છે. જડ જડરૂપે પરિણમે છે ને ચેતન ચેતનરૂપે પરિણમે છે અનાદિ અનંત. આહાહા ! ચેતન જડરૂપે ન થાય. જડ, રાગ હોં અહીંયા રાગ લેવો. આહાહા !

જડ ભાવે જડ પરિણમે ચેતન ચેતન ભાવ,
કોઇ કોઇ પલટે નહીં છોડી આપ સ્વભાવ.
છોડી આપ સ્વભાવ.
જડ તે જડ ત્રણ કાળમાં ચેતન ચેતન. તેમ ભાઈ કિશોરભાઇ, ત્રણે કાળ ન ફરે.
પ્રગટ અનુભવરૂપ છે સંશય તેમાં કેમ ? સંશય તું એમાં કેમ કરે છે ?
સંશય તેમાં કેમ ? બંને પદાર્થ ભિન્ન છે જડ ને ચેતન
જો જડ ત્રણ કાળમાં ચેતન ચેતન થાય. રાગ આત્મારુપે થઇ જાય તો
બંધ મોક્ષ તો ઘટે નહીં પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ન હોય.
પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ન હોય.

તો બંધ-મોક્ષની સ્થિતિ ન થાય, આ એમ કહેવા માગે છે. ચેતન ત્રણે કાળ ચેતન રહે

છે. જડ ત્રણે કાળ જડ રહે છે. આત્મા જાણનારરૂપે પરિણમે છે, પુદ્ગલ રાગરૂપે પરિણમે છે, જા. બેય પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન છે. એક વાર લક્ષમાં તો લે. આહાહા ! રાગ જડ છે. એ રાગરૂપે કોણ પરિણમે છે ? એ પુદ્ગલ પરિણમે છે. કોણે જાણ્યું ? કે સર્વજ્ઞ ભગવાને જાણ્યું. સાંભળ ! આહાહા ! તારા અજ્ઞાનથી માપ ન નીકળે. આત્મા જ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે. પુદ્ગલ જડરૂપે પરિણમે છે જા. આહાહા ! એક વખત વિભાગ કરી નાખ. જીવ જાણવારૂપે પરિણમે છે ને પુદ્ગલ કરવારૂપે પરિણમે છે. બેયની ભિન્નતા છે. આહાહા !

કહે છે જ્ઞાનનું અજ્ઞાનત્વ, શબ્દ વાપર્યો જ્ઞાન, જ્ઞાન એટલે ઉપયોગ, બાબુજી ! જ્ઞાનની સાથે સામાન્ય ઉપયોગ, સામાન્ય ઉપયોગ તો બધા પાસે છે. (યુગલજી :- જ્ઞાનકો અજ્ઞાન બના દિયા) હા ! જ્ઞાન કો અજ્ઞાન બના દિયા, જ્ઞાનમેં જાનનેકી ક્રિયા હૈ પણ ઉસમેં જો રાગ પ્રતિભાસ હુઆ તો મૈં રાગી, તો જ્ઞાન કા અજ્ઞાન બના દિયા. આહાહા ! અપને આપ, કિસીને બનાયા નહીં હૈ. અજ્ઞાન અપને આપ, અજ્ઞાની બન જાતા હૈ. આહાહા !

દેહ જાનનેમેં આયા તો દેહ મેરા, શાસ્ત્ર જાનનેમેં આયા તો શાસ્ત્ર મેરા, રાગ જાનનેમેં આયા તો રાગ મેરા. કહે છે જ્ઞાન કા અજ્ઞાનત્વ. આહા ! આ માર્મિક વાત મૂકી કે વસ્તુ સ્થિતિ એવી છે, વસ્તુ સ્થિતિ એવી છે કે અહીંયા આત્મા જ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે અને પુદ્ગલ એ જડ, જડભાવે પરિણમે છે. ચેતન ચેતનભાવે પરિણમે છે, વસ્તુ સ્થિતિ આમ છે પણ વસ્તુ સ્થિતિનો ખ્યાલ જે નથી કરતો, એના જ્ઞાનમાં રાગનો પ્રતિભાસ દેખીને હું રાગી, એ જ્ઞાનનું અજ્ઞાન કરી નાખ્યું.

થાય છે તો જ્ઞાન, પણ જ્ઞાન થયા પછી અજ્ઞાન થાય છે ? ના. એક સમયમાં જ્ઞાન અને એ સમયે અજ્ઞાન. કાં એક સમયે જ્ઞાન અને એ સમયે અજ્ઞાન-શું કહ્યું ? હૈં ! (યુગલજી :- ઉસી સમય) ઉસી સમય અજ્ઞાન હૈ. સમય ભેદ નહીં હૈ. જો સમયે ઉપયોગકા ઉત્પાદ હોતા હૈ વો સમયે રાગકા પ્રતિભાસ હોતા હૈ, વો સમયે રાગમેં આત્મબુદ્ધિ કર લેતા હૈ. સમય ભેદ નહીં હૈ, જ્ઞાનકા અજ્ઞાન એક સમયમેં હોતા હૈ. ઔર દૂસરે સમયે ભેદજ્ઞાન કિયા. અરે એ રાગ તો જુદી જાત હૈ. મેરી જ્ઞાન સ્વચ્છતામેં ઉસકા પ્રતિભાસ હોતા હૈ. મૈં તો જ્ઞાનમય હું. તો જ્ઞાનકા જ્ઞાનત્વ હો જાતા હૈ. કાં તો જ્ઞાનકા અજ્ઞાનત્વ બનાવે કાં જ્ઞાનકા જ્ઞાનત્વ બનાવે. એ ઉસકા હાથ કી બાત હૈ. આહાહા ! કોઈ બળાત્કારે ઉસકો અજ્ઞાની બનાતા નહીં હૈ અને તીર્થંકર ઉસકો બળાત્કારે જ્ઞાની બના દેતે નહીં હૈ. એક તીર્થંકર પાકે તો બધાનું કામ થઈ જાય, એમ છે નહીં. આહાહા !

(તીર્થંકર) કહતે હૈ તુમ બૈઠે રહો. ઇધર અંદરમેં દેખો. મૈં ભી ઇધર દેખતા હું. તુમ ઉધર ક્યોં દેખતે હો. પ્રતિમા મૂખ બોધ આપે છે. કે હું પણ મારા આત્માની સામે જોઉં છું.

પણ સાહેબ લોકાલોકને તમે જાણો છો ને ? તું કાંઈ સમજતો જ નથી. હું ક્યાં જોઉં છું ઈ તો જો. હું આમ (બહાર) જોઉં છું ? તું આમ (બહાર) જોશ તો હું પણ બહાર જોઉં એમ ! તો મારામાં ને તારામાં ફેર શું ?

તું પ્રતિમાની સામે તો જો. પ્રતિમા તને બોધ આપે છે, કે હું તો મારા ભગવાન આત્મામાં ડૂબી ગયો છું. એમાંથી ફુરસદ નથી બહાર ઉપયોગ મૂકવાની. આહાહા ! એમ તારો સ્વભાવ પણ જેમ હું મારા આત્માને જાણું છું એમ તું આમ આમ કરવાનું (બહાર જોવાનું) બંધ કરી દે થોડીક વાર અને આમ કરને (અંદર જો ને). આહાહા ! આમ બહાર જોવા કરતા અંદર જો ને.

અરિહંતના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને જાણીને જે પોતાના આત્માને જાણે છે. પ્રતિક્રમણમાં આવ્યું હતું. આહાહા ! ચેતન-ચૈતન્ય ને ચિદ્‌વિવર્તન એને સંકેલો કરીને અંદરમાં જાય છે તો અભેદના લક્ષે અભેદ થઈ જાય છે. આહાહા ! મોહ ક્ષય થઈ જશે તારો. હું જાણનાર છું. કરવાના પક્ષમાંથી છૂટી જા.

હું જાણનાર છું. પછી કોનો જાણનાર છું ? જાણનારનો જાણનાર છું. જાણનારનો પણ જાણનાર નથી ત્યારે અનુભવ થાય-નથી આવે છે ને એટલો કારકનો ભેદ કાઢી નાખ્યો.

જ્ઞાનનું અજ્ઞાનત્વ કરતો થકો પોતે અજ્ઞાનમય થયો થકો, હવે શું કહે છે ? આ હું રાગી છું. લ્યો, આ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ-આ હું રાગી છું. અર્થાત્ આ હું રાગ કરું છું. અજ્ઞાનીનું લક્ષણ-શું કહ્યું ? આ શુભાશુભભાવ હું કરું છું-આ દાન મેં કર્યું, આ ઉપવાસ મેં કર્યો, મેં કર્યું કરવું-કરવું-કરવું-કરવું. આહાહા ! જાણવું-જાણવું-જાણવું એમાં નથી આવતો. જાણવામાં નથી આવતો, હજી કરવામાં ઉભો છે ત્યાં સુધી અજ્ઞાન છે.

આ હું રાગ કરું છું ઈત્યાદિ વિધિથી રાગાદિ કર્મોનો કર્તા પ્રતિભાસે છે.

હવે આનો વધારે ખુલાસો આ ભાવાર્થમાં બહુ સરસ આવશે.